
Zmiany zachodzące w przestrzeni Bydgoszczy w wyniku wykorzystywania środków europejskich

Changes taking place in the urban space of Bydgoszcz as a result of the use of European grants

Zarys treści: Założeniem artykułu jest zwrócenie uwagi na zmiany, które zachodzą w przestrzeni Bydgoszczy w wyniku planowania i realizowania przez organy władzy różnych szczebli inwestycji finansowanych z udziałem środków europejskich. Treść opracowania początkowo prezentuje walory przestrzenne, demograficzne oraz gospodarcze miasta Bydgoszczy. Następnie przedstawia organizację władzy i system zarządzania tym miastem wraz z katalogiem zadań, jakie mogą być przyporządkowane samorządowi gminy na mocy obowiązującego prawa w Polsce. Dalej wyjaśnia źródła finansowania funkcjonowania samorządu miasta oraz realizacji zadań przez organy władzy różnych szczebli, z uwzględnieniem procedur dotyczących uchwalania budżetu i pozyskiwania środków europejskich. Potem omawia zmiany, które dokonują się w przestrzeni miasta pod wpływem realizacji wyznaczonych w planach działań/inwestycji dofinansowywanych przez środki europejskie w 3 okresach finansowania, tj.: pierwszym okresie, czyli tzw. przedakcesyjnym (obejmującym lata przed wejściem Polski do UE), drugim obejmującym lata 2004-2006 i trzecim w latach 2007-2013. Z uwagi, że ostatni okres finansowania jest w trakcie realizacji pokazuje to od strony tego, co już zostało zrealizowane i tego, co jest planowane do realizacji do końca tego okresu.

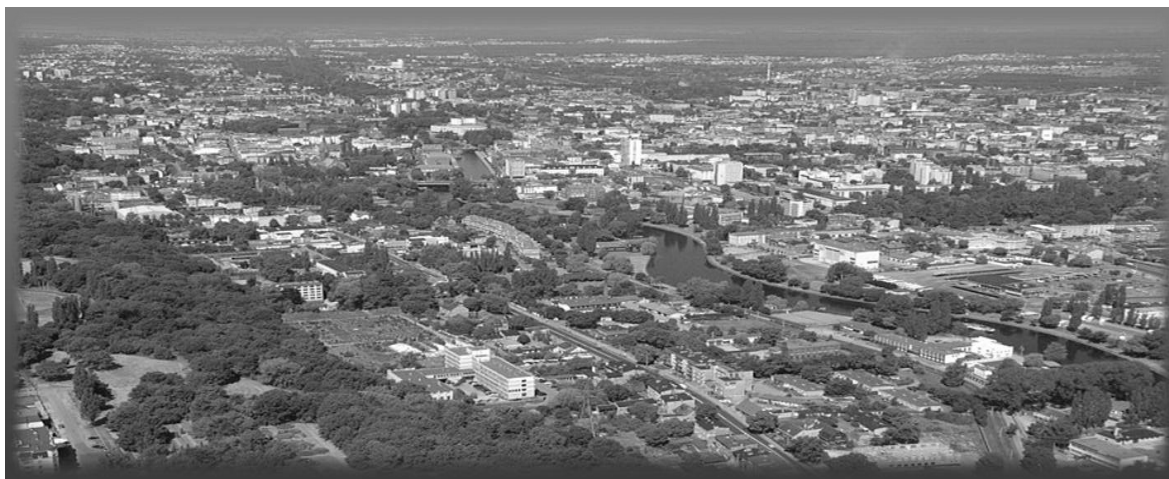
Słowa kluczowe: zmiany w przestrzeni miasta, przestrzeń miasta, Bydgoszcz, środki europejskie.

Abstrakt: The aim of the article is to draw attention to the changes that take place in the urban space of Bydgoszcz as a result of investments, planned and completed by governing bodies at various levels with the help of European grants. The study presents at first the spatial, demographic and economic qualities of the city of Bydgoszcz. It then presents the organization of power and the system of governing of the city as well as the catalogue of tasks which can be assigned to the authorities of a municipality according to Polish law. Next it explains the sources of financing of a city's government and performing of tasks by governing bodies at various levels, taking into account procedures of budget approval and European grants procurement. It discusses the changes which occur in the urban area as a consequence of the completion of scheduled activities/investments subsidized with European grants within 3 financing periods, i.e. in the first period, so called pre-accession period (the years before Poland joined the EU), the second period lasting from 2004 to 2006 and the third period from 2007-2013. Since the latter period is ongoing, the article shows it from the point of view of what has been completed and what is planned to be completed until the end of this period.

Key words: changes in urban space, urban space, Bydgoszcz, European grants.

Wprowadzenie

Bydgoszcz (ryc. 1) to miejscowość z ponad 660. letnią historią (nadano jej prawa miejskie w 1346 roku¹), znajdująca się w środkowo-północnej części Polski, szerokości geograficznej 18 południka. Jest ona gminą miejską na prawach powiatu, zlokalizowaną administracyjnie w województwie kujawsko-pomorskim. Miasto to posiada w tym województwie status stolicy władzy rządowej w terenie, gdyż w nim swoją siedzibę ma wojewoda.

Ryc. 1. Bydgoszcz – centrum miasta i okoliczne osiedla – widok z samolotu
Źródło: Urząd Miasta Bydgoszczy²

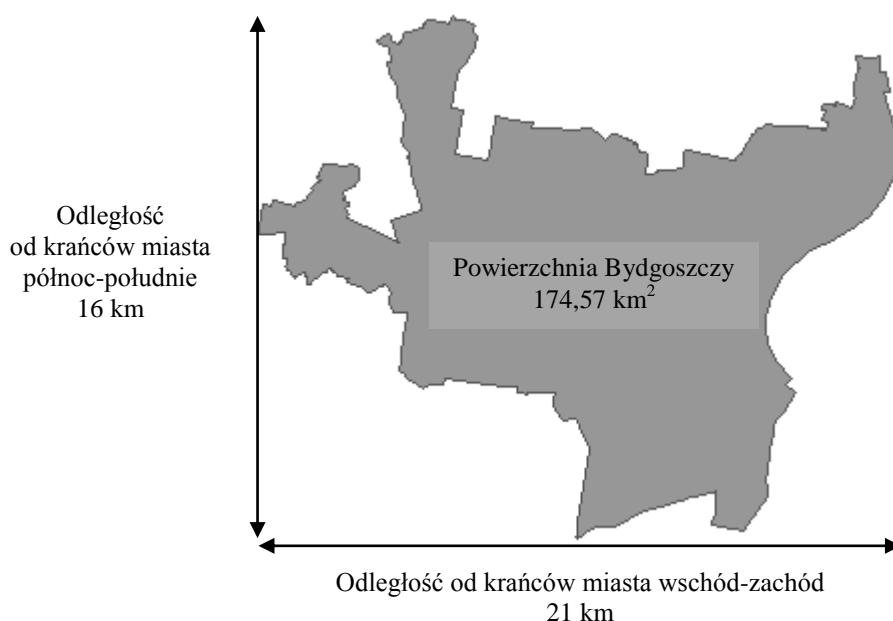
Powierzchnia Bydgoszczy wynosi 174,57 km², która podzielona jest na 30 dzielnic, a odległość między krańcami miasta wynosi: z północy na południe 16 km, a ze wschodu na zachód 21 km (ryc. 2).³ Miasto posiada znaczący areal, co jest wynikiem procesu trwającego od początku jego istnienia, który polega na włączaniu w jego granice terenów okolicznych majątków i miejscowości (ich części lub całości). W ten sposób od dnia powstania, kiedy Bydgoszcz liczyła 25 ha (teren Starego Miasta wraz z wałami obronnymi) do dnia dzisiejszego znacząco powiększyła swoją przestrzeń (ryc. 2). Jednakże nie jest to proces zakończony, gdyż jego kontynuowanie uzasadnia rozwój społeczny i gospodarczy tego miasta oraz związane z nimi potrzeby. Władze Bydgoszczy dostrzegają zachodzące zjawiska i na ich podstawie podejmują działania w zakresie zwiększenia obszaru miasta. Włodarze prezentują plany osiągnięcia powierzchni tego miasta liczącej 183,00 km², ale brane są pod uwagę także inne alternatywy, które wskazują na większe

¹ Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz w liczbach, http://www.bydgoszcz.pl/miasto/statystyka/Bydgoszcz_w_liczbach.aspx#1.

² Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz w liczbach, <http://www.bydgoszcz.pl/>.

³ Rocznik statystyczny województwa kujawsko-pomorskiego 2009 roku, pod red. M. Czubkowskiej-Górnej, Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 2009 i Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy–Bydgoszcz w liczbach, http://www.bydgoszcz.pl/miasto/statystyka/Bydgoszcz_w_liczbach.aspx#1.

ilości. Ponadto od kilku lat podejmują oni konsultacje z władzami i społecznościami sąsiadujących z nią wsi między innymi w Białych Błotach, Osielsku i Osówcu, mające na celu uzyskanie zgody na włączenie ich w granice miasta. Wyniki tych rozmów nie są jak do tej pory pozytywne dla gospodarzy Bydgoszczy, co odwleka w czasie realizację ich zamierzeń. Niemniej jednak nie zamykają oni tego zagadnienia, ale szukają innych rozwiązań i w ten sposób pojawiła się koncepcja poszerzenia terenu miasta o obszar gminy Dąbrowa Chełmińska, która jest położona po przeciwnej niż Bydgoszcz stronie Wisły. Zasadność tych rozmów z władzami i mieszkańcami tej gminy daje temu miastu posiadanie na własność na jej terenie nieruchomości, tj. Zespołu Pałacowo-Parkowego w Ostromecku.⁴

Ryc. 2. Powierzchnia Bydgoszczy wraz z odległościami między krańcami miasta

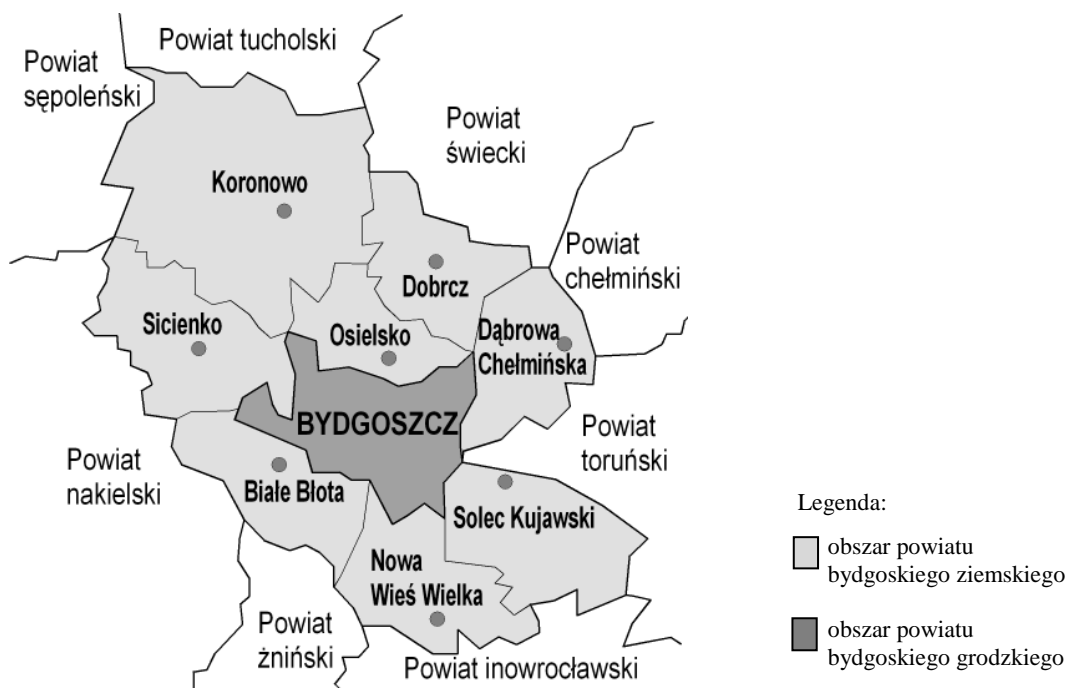
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta Bydgoszczy

Nie bez znaczenia zatem jest obszar przylegający do miejscowości, gdyż może on stanowić zaplecze terytorialne dla rozrastającego się miasta oraz zasilać je swoimi walorami i zasobami. Z punktu widzenia Bydgoszczy jej najbliższe otoczenie tworzy obszar powiatu bydgoskiego ziemskiego (ryc. 3), czyli teren sąsiadujących z nią 8 gmin, tj.: Białe Błota, Dąbrowa Chełmińska, Dobrcz, Koronowo, Nowa Wieś Wielka, Osielsko, Sicienko, Solec Kujawski. Jego ogólna powierzchnia wynosi 1394,80 km². Zamieszkuje go 99 400 osób (w 2000 roku było ich 86 400 osób).⁵ Ten widoczny wzrost liczby

⁴ Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – zmiany terytorialne, http://www.bydgoszcz.pl/binary/Zmiany%20terytorialne%20Bydgoszczy-2_tcm29-16208.doc.

⁵ Rocznik statystyczny województwa kujawsko-pomorskiego 2009 roku, pod red. M. Czubkowskiej-Górnej, Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 2009.

mieszkańców na obszarze tego powiatu to wynik postępującego procesu osiedlania się mieszkańców miasta Bydgoszczy w podmiejskich miejscowościach. Dodatkowo otoczenie tego miasta powiększa gmina Zławieś Wielka (powiat ziemski toruński), co wynika z jej usytuowania, gdyż na małym odcinku ma wspólną granicę z miastem Bydgoszcz. W przypadku tej gminy widoczny jest identyczny proces i podobna tendencja, co w gminach powiatu bydgoskiego ziemskiego, który polega na zasiedlaniu jej przez Bydgoszczan. Analizując walory gmin (m.in. ukształtowanie powierzchni, historię, zabytki, kulturę, ilość i rodzaj działających firm) stanowiących otoczenie Bydgoszczy, można dostrzec, że zapewniają one temu miastu atrakcyjny obszar m.in.: turystyczno-rekreacyjny do spędzania czasu wolnego, gospodarczy do prowadzenia działalności gospodarczej w różnym zakresie i dla rynku zbytu dla firm z miasta, urbanistyczny do osiedlania się na nim społeczności lokalnej oraz pod względem społecznym, bo dysponuje dużymi zasobami ludzkimi.

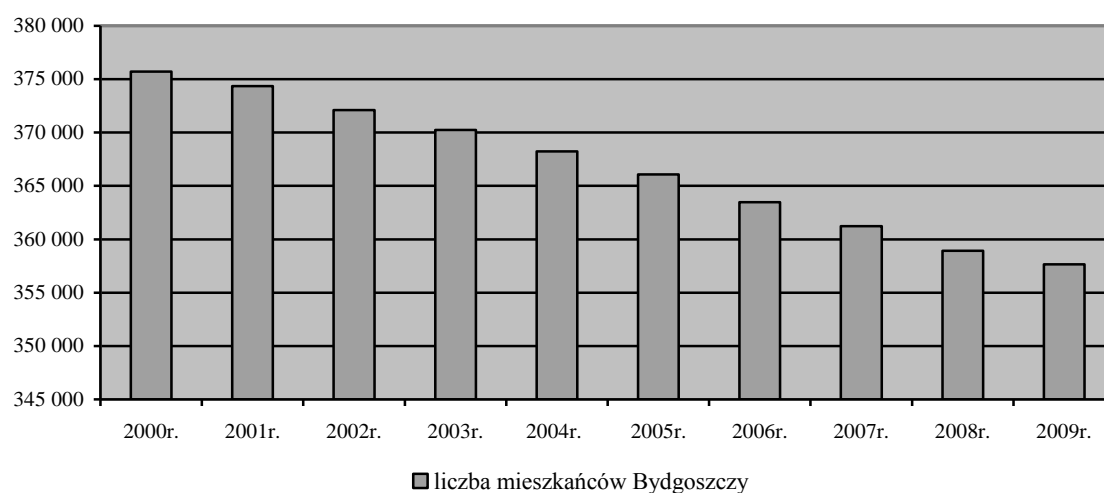

Ryc. 3. Powierzchnia powiatów: bydgoskiego grodzkiego i bydgoskiego ziemskiego⁶
 Źródło: Strona: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f1/Powiat_bydgoski_mapa.png

⁶ Powiaty, w tym bydgoski grodzki i bydgoski ziemski zostały utworzone w wyniku reformy administracyjnej uchwalonej w Polsce w dniu 24 lipca 1998 roku, a wchodzącej w życie z dniem 1 stycznia 1999 r., która przywróciła trójstopniowy podział administracyjny kraju. Powiat bydgoski grodzki został ustanowiony dla miasta Bydgoszcz, obejmując wyłącznie teren tej gminy. Natomiast w skład powiatu bydgoskiego ziemskiego od samego początku jego utworzenia wchodzi 8 gmin, z czego: 2 gminy są miejsko-wiejskie, tj. Koronowo i Solec Kujawski, a 6 gmin jest wiejskich, tj. Białe Błota, Dąbrowa Chełmińska, Dobrcz, Nowa Wieś Wielka, Osielsko i Sicienko.

Integralnym elementem każdego obszaru, w tym danej miejscowości (także Bydgoszczy) są jej mieszkańcy. Ich liczba bardzo często decyduje między innymi o: typie gminy, jakim jest dana miejscowość (miejska, czy miejsko-wiejska, czy wiejska), rodzaju wybieranego włodarza miasta, tj. czy to jest wójt, burmistrz, czy prezydent miasta, ilości wybieranych radnych. Lokalna ludność poprzez swoją liczebność, rodzaj jej potrzeb i problemów, które odnotowuje się wśród społeczności, wpływa na działania podejmowane przez władze danej miejscowości.

Bydgoszcz na dzień 31 grudnia 2009 r. miała 357 650 mieszkańców, co klasyfikowało ją w Polsce na 8 miejscu wśród miejscowości o najwyższej liczbie ludności.⁷ Biorąc pod uwagę wcześniejsze lata, tj. od 2000 r. zauważa się spadek liczby mieszkańców Bydgoszczy, co wynika z wielu przyczyn m.in.: ujemnego przyrostu naturalnego (-0,28‰ w 2007 r., a -0,5‰ w 2009 r.) i przemieszczania się osób, w tym z powodu osiedlania się na terenie okolicznych gmin (ryc. 4). Wśród Bydgoszczan przeważały kobiety (113,8 kobiet na 100 mężczyzn) i osoby w wieku produkcyjnym (231 304 osoby, co stanowiło 64,7% ogółu mieszkańców); osób w wieku poprodukcyjnym było 67 755 (18,9%), a w wieku przedprodukcyjnym 58 591 (16,4%).⁸

Ryc. 4. Mieszkańcy Bydgoszczy w latach 2000-2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy i Urzędu Miasta Bydgoszczy

⁷ Rocznik statystyczny województwa kujawsko-pomorskiego 2009 roku, pod red. M. Czubkowskiej-Górnjej, Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 2009 oraz Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz na tle innych miast wojewódzkich, http://www.bydgoszcz.pl/miasto/statystyka/Bydgoszcz_-_miasta_wojewodzkie.aspx#1 i Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz w liczbach – dane za 2009 rok, http://www.bydgoszcz.pl/binary/Demografia%20i%20rynek%20pracy_2009_tcm29-84740.pdf.

⁸ Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Podstawowe dane demograficzne, http://www.bydgoszcz.pl/miasto/statystyka/Podstawowe_dane_demograficzne.aspx#1 oraz Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz w liczbach – dane za 2009 rok, http://www.bydgoszcz.pl/binary/Demografia%20i%20rynek%20pracy_2009_tcm29-84740.pdf.

Miejscem pracy zatrudnionej społeczności tego miasta był w większości sektor prywatny, w którym na koniec 2009 r. pracowało 89,6% osób, a w sektorze publicznym 10,4% osób. Natomiast bezrobocie wynosiło 7,3%. Wielkości te w porównaniu z poprzednimi latami miały w przypadku zatrudnienia osób w obu powyższych sektorach tendencję spadkową, natomiast przy bezrobociu – wzrostową (tab. 1).⁹

Tab. 1. Miejsce zatrudnienia mieszkańców i bezrobocie w Bydgoszczy od 2007-2009 r.

Rok (na dzień 31.XII.)	Sektor zatrudnienia		Stopa bezrobocia
	Sektor publiczny udział w %	Sektor prywatny udział w %	
2007	14,8%	85,2%	6,3%
2008	11,3%	88,7%	4,9%
2009	10,4%	89,6%	7,3 %

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy i Urzędu Miasta Bydgoszczy

Tą sytuację na rynku pracy w Bydgoszczy w dużej części kreują także podmioty gospodarcze, które mają swoją siedzibę na terenie tej miejscowości. Na 31.XII.2009 r. było ich 42 790 (ta liczba dawała Bydgoszczy 8 lokatę w kraju), w tym w sektorze publicznym 905, a w sektorze prywatnym 41 885. Zestawiając te dane z poprzednimi latami zauważono, że w przypadku podmiotów publicznych ich liczba sukcesywnie spada każdego roku, natomiast ilość firm prywatnych po stopniowej tendencji spadkowej do 2007 roku (na koniec 2007 roku było ich 43 635) i wyraźnym wzroście w 2008 (było ich wówczas 44 296), w analizowanym roku znacząco spadła (41 885 podmiotów). Według formy prawnej najwięcej wśród tych podmiotów było zakładów osób fizycznych (31 612), pozostałe to spółki cywilne (4 052), spółki handlowe (3 696, w tym z kapitałem zagranicznym 535), fundacje i organizacje społeczne (937), spółdzielnie 119 i przedsiębiorstwa państwowe (5).¹⁰ Pod względem wielkości firmy ustalonej na podstawie ilości zatrudnionych osób dominowały mikro przedsiębiorstwa, które zatrudniają do

⁹ Rocznik statystyczny województwa kujawsko-pomorskiego 2009 roku, pod red. M. Czubkowskiej-Górnjej, Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 2009 oraz Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Podmioty gospodarki narodowej, http://www.bydgoszcz.pl/miasto/statystyka/Podmioty_gospodarki_narodowej.aspx, Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz w liczbach – dane za 2007 rok, http://www.bydgoszcz.pl/binary/Demografia%20i%20rynek%20pracy_2007_tcm29-35070.pdf, Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz w liczbach – dane za 2008 rok, http://www.bydgoszcz.pl/binary/Demografia%20i%20rynek%20pracy_2008_tcm29-56447.pdf i Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz w liczbach – dane za 2009 rok, http://www.bydgoszcz.pl/binary/Demografia%20i%20rynek%20pracy_2009_tcm29-84740.pdf.

¹⁰ Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Podmioty gospodarki narodowej, http://www.bydgoszcz.pl/miasto/statystyka/Podmioty_gospodarki_narodowej.aspx.

9 pracowników (40 687 firmy), następne były firmy małe do 49 pracowników (1643), dalej średnie mające od 50-249 pracowników (383), a na końcu duże podmioty (77) dające 250 i więcej miejsc pracy (tab. 2).¹¹ Przedstawione dane pozwalają zauważyć, że miasto Bydgoszcz cieszy zainteresowaniem wśród osób zdecydowanych na utworzenie firmy na jego terenie, a co za tym idzie te istniejące podmioty gwarantują jemu dochody i rozwój.

Tab. 2. Podmioty gospodarcze w Bydgoszczy w latach 2007-2009

Rok (na dzień 31.XII.)	Podmioty gospodarcze					
	Sektor działalności		Wielkość przedsiębiorstwa (wg ilości zatrudnionych osób)			
	publiczny (wg ilości)	prywatny (wg ilości)	mikro (do 9 osób)	małe (do 49 osób)	średnie (50-249 osób)	duże (250 i więcej)
2007	1 118	43 635	42 753	1558	370	72
2008	937	44 296	43 143	1626	390	74
2009	905	41 885	40 687	1643	338	77

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy i Urzędu Miasta Bydgoszczy

Żeby miejscowość i jego mieszkańcy mogli się rozwijać, zaspokajając swoje potrzeby i rozwiązywać problemy w bezpiecznej i spokojnej atmosferze niezbędne jest zapewnienie zarządzania miastem według zasad jakie gwarantuje obowiązujące prawo. Akty prawne obowiązujące w Polsce uregulowały, że Bydgoszcz pod względem organizacyjnym od dnia 1 stycznia 1999 r. jest gminą miejską na prawach powiatu (jednocześnie powiatem grodzkim). Władzę uchwałodawczą sprawuje w niej rada miasta składająca się z 31 radnych, zaś wykonawczą prezydent. Przedstawiciele obu władz wybierani są w bezpośrednich wyborach przez uprawnionych do głosowania mieszkańców tego miasta.¹² Ustalają i realizują oni liczne i różnorodne działania w danym roku lub w perspektywie kilku lat, które są istotne dla miasta, jego zarządzania i dla jego mieszkańców, bo mają na celu zaspokajanie potrzeb i przeciwdziałanie powstającym problemom, a co za tym idzie przyczyniają się do dokonywania bezpośrednio lub pośrednio zmian w przestrzeni miejscowości.

¹¹ Rocznik statystyczny województwa kujawsko-pomorskiego 2009 roku, pod red. M. Czubkowskiej-Górnej, Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 2009 oraz Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Podmioty gospodarki narodowej, http://www.bydgoszcz.pl/miasto/statystyka/Podmioty_gospodarki_narodowej.aspx.

¹² Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 oraz Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1592.

Zmiany w przestrzeni Bydgoszczy

Przekształcenia, które zachodzą w przestrzeni miejscowości i ich otoczeniach są procesem ciągłym, charakteryzujące się zróżnicowaniem przedmiotowym. Różnicuje je ich ilość, częstotliwość oraz zasięg (czy dotyczy obszaru gminy, gminy i jej otoczenia, powiatu, regionu, kraju, czy też innego państwa). Ponadto zmiany te dokonywane są przez różne podmioty (publiczne i prywatne) funkcjonujące zarówno na obszarze, jakiego dotyczy dana inwestycja oraz te, które swoją siedzibę mają poza terenem poddawany przeobrażeniu. Z uwagi na obszerność zagadnienia, w tym opracowaniu skupiono się na tych zmianach, które zaszły i zachodzą pod wpływem sięgania przez samorząd miasta Bydgoszczy i jego spółki po środki europejskie w trzech okresach, tj.: przedakcesyjnym, obejmującym lata 2004-2006 oraz 2007-2013.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa samorząd gminy i utworzone przez niego podmioty posiadają obszerny i wielopłaszczyznowy katalog działań, gdyż obejmuje sfery życia polityczno-społeczno-gospodarczego. Do tego nie jest on zamknięty, co wynika z wielu przyczyn m.in.: zmieniającej się liczby mieszkańców, ich problemów i potrzeb, przemian dokonujących się w Polsce i innych państwach w zakresie politycznym (np. członkostwo w UE), społecznym (np. niski przyrost naturalny, choroby) oraz gospodarczym (np. kryzys gospodarczy). Wyróżnić w nim można 3 rodzaje zadań, tj.: własne, zlecone i powierzone¹³, których realizacja odbywa się w określonych ramach czasowych. Z racji tego mogą to być zadania krótko- lub długotrwałe, jednorazowe lub wielokrotnie powtarzane. Wszystko zależy od rodzaju i konieczności przedsięwzięcia. Ponadto ich wykonywanie obciążone jest ryzykiem politycznym (trudno urzeczywistnić zadanie, jeśli nie ma akceptacji władz), społecznym (kiedy nie ma zgody mieszkańców na poniesienie kosztów i utrudnień, czy jest negatywna ocena efektu) i gospodarczym (konieczność zwrotu kosztów, czy przyszłych zysków). Poza tym wymaga to opracowania planów oraz poniesienia nakładów siły roboczej, surowców i materiałów oraz środków finansowych.

Niezbędnym atrybutem, który zapewnia wykonanie wszelkiego rodzaju przedsięwzięć są pieniądze, które w przypadku samorządu gminy i utworzonych przez niego podmiotów mogą pochodzić z różnych źródeł. Mogą uzyskiwać je ze środków wewnętrznych (wewnątrz państwa), czyli z budżetu państwa i środków własnych gmin (w tym od podmiotów i osób prywatnych), jak również ze środków zewnętrznych

¹³ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 oraz Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1592.

(pozapaństwowych) m.in.: funduszy ogólnoswiatowych i funduszy europejskich (w tym unijnych). Pozyskiwanie i wykorzystywanie przez te podmioty całej palety dostępnych funduszy (w tym europejskich) jest częste i od zawsze odbywa się na podstawie procedur ustalonych przez prawo, których naruszenie jest obwarowane sankcjami karnymi. Wola i działania mające na celu uzyskanie wszelkiego rodzaju środków finansowych, które pozwoliłyby zrealizować podmiotowi dane przedsięwzięcie są liczne, co widać także w Bydgoszczy i okolicznych gminach, bo zdają sobie sprawę, że z ich pomocą mogą wykonać więcej zadań.

Zmiany dokonane na obszarze miasta Bydgoszcz w okresie przedakcesyjnym

Staranie się o środki europejskie przez podmioty publiczne i prywatne nasilił się w Polsce od połowy lat 90-tych XX wieku. Wynikało to ze starań władz Polski o członkostwo w Unii Europejskiej, która już na tym etapie zapewniała kandydatom szereg funduszy dzięki, którym było można sfinansować lub dofinansować określone projekty. Sięganie po te środki początkowo było sporadyczne, gdyż posiadano o nich znikomą wiedzę, miano trudności w opracowaniu dokumentacji, spełnieniu wymogów i pozyskaniu wkładu własnego lub zabezpieczenia. Zwiększenie intensywności korzystania z tych środków nastąpiło w ostatnich latach procesu przedakcesyjnego, czyli od 1999 roku. W wielu miejscowościach, w tym także w Bydgoszczy i jej otoczeniu zrealizowano różnego typu przedsięwzięcia dofinansowane z takich środków na różną kwotę. Najwięcej z nich współfinansowano z dwóch funduszy przedakcesyjnych, tj.: ISPA i PHARE.

W Bydgoszczy ze środków przedakcesyjnych zrealizowano 3 projekty. Na dwa z nich uzyskano dofinansowanie z funduszu PHARE, a na jeden z funduszu ISPA na łączną kwotę 39 395 600 € (tab. 3). Jako pierwszy otrzymał wsparcie (PHARE 1998, w wysokości 2 938 000 €) i został wykonany projekt pt. **Budowa oczyszczalni ścieków „Fordon” w Bydgoszczy** (ryc. 5). Celem projektu było „poprawienie jakości wód w odbiorniku ścieków (Wisła) poprzez budowę mechaniczno-biologicznej oczyszczalni ścieków wraz z przeróbką osadów, uzyskaniem biogazu i jego wykorzystaniem do podgrzewania osadu i produkcji energii elektrycznej.”¹⁴ W rezultacie dokonano „zakupu i instalacji wybranych urządzeń dla części mechaniczno-biologicznej, osadowej oraz obiektów do magazynowania i wykorzystywania biogazu”, co przyczyniło się do uruchomienia oczyszczalni ścieków o przepustowości 26 710 m³/dobę oraz redukcji ładunku

¹⁴ Strona internetowa – Ministerstwo Ochrony Środowiska – Sprawozdanie z realizacji obsługi środków bezzwrotnej pomocy..., <http://www.mos.gov.pl/g2/.../1c693eaf4d45329d12ac9d6616dcd766.doc>.

zanieczyszczeń (tj.: BZT o 6.945 kg/dobę, azot ogólny o 1.248 kg/dobę i fosfor ogólny o 215 kg/dobę).¹⁵

Ryc. 5. Oczyszczalnia ścieków „Fordon” w Bydgoszczy po realizacji projektu
Źródło: Strona internetowa – Panorama Miast – Batalia o czystą wodę, <http://panoramamiast.eu/archiwum/44/HTML/mwik.htm>

Drugie przedsięwzięcie inwestycyjne, które uzyskało akceptację i wsparcie instytucji finansującej (fundusz ISPA, w wysokości 32 457 600 €), a dzięki temu mogło być wykonane nosiło nazwę **Modernizacja i rozbudowa sieci kanalizacji ściekowej dla Bydgoszczy** (tab. 3). Inwestycja ta zajmuje szczególne miejsce w historii pozyskiwania środków europejskich, gdyż był to pierwszy projekt opracowany w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej oraz jako pierwszy zatwierdzony z krajów Europy Środkowej i Wschodniej do realizacji przy dofinansowaniu z funduszu ISPA. Podmiotem, który go wykonywała na terenie Bydgoszczy była spółka miejska - Miejskie Wodociągi i Kanalizacja, która ujęła wszystkie problemy oraz zaproponowała ich rozwiązanie w innowacyjne sposoby. Realizacja tego projektu przyczyniła się m.in. do rozbudowy instalacji wodno-ściekowej, modernizacji dwóch istniejących oczyszczalni ścieków, wymiany rur kanalizacyjnych, zapewnienia dostawy wody pitnej poprzez instalację drugiej nitki wodociągu i dostosowanie spółki MWiK do działania na najwyższym europejskim poziomie z uwzględnieniem uzyskania certyfikatów ISO 9000.¹⁶

¹⁵ Strona internetowa – Ministerstwo Ochrony Środowiska – Sprawozdanie z realizacji obsługi środków bezzwrotnej pomocy..., <http://www.mos.gov.pl/g2/.../1c693eaf4d45329d12ac9d6616dcd766.doc>.

¹⁶ Strona internetowa – Wirtualna Bydgoszcz – Projekty unijne w Bydgoszczy (niektóre), http://wirtualna.bydgoszcz.pl/srodki_pozyskiwane_z_ue/projekty_unijne_w_bydgoszczy_niektore.html oraz Strona internetowa – Panorama Miast – Batalia o czystą wodę, <http://panoramamiast.eu/archiwum/44/HTML/mwik.htm>.

Tab. 3. Projekty zrealizowane w Bydgoszczy ze środków przedakcesyjnych

Lp.	Tytuł projektu	Wydatki całkowite kwalifikowane €	Dofinansowanie		
			fundusz	kwota €	procent
1.	Budowa oczyszczalni ścieków „Fordon” w Bydgoszczy	57 744 000	PHARE 1998	2 938 000	5%
2.	Modernizacja i rozbudowa sieci kanalizacji ściekowej dla Bydgoszczy	66 240 000	ISPA	32 457 600	49%
3.	Remont Mostu Pomorskiego wraz z Rondem Fordońskim	7 300 000	PHARE 2002	4 000 000	55%
Razem		131 284 000		39 395 600	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Ochrony Środowiska, Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego i Urzędu Miasta Bydgoszczy

Natomiast trzeci projekt Bydgoszczy, podobnie jak pierwszy, był współfinansowany z funduszu PHARE (PHARE 2002, w wysokości 4 000 000 €, co stanowiło aż 55% wsparcia) - tab. 3. Dotyczył on zrealizowania inwestycji pt. **Remont Mostu Pomorskiego wraz z Rondem Fordońskim**. Prace, które wykonano objęły „modernizację i wzmocnienie konstrukcji Mostu Pomorskiego do nośności 400kN, przebudowę układu torowego (przełożenie torów celem poprawienia bezpieczeństwa ruchu oraz realizacja tzw. wyciszzonego torowiska) z siecią trakcyjną w obrębie mostu i ul. Fordońskiej – 1,5 km torowiska tramwajowego oraz przebudowę układu drogowego w ul. Fordońskiej, od ul. Gajowej do ul. Pestalozziego (15,5 tys. m² nawierzchni) wraz z infrastrukturą, sygnalizacją świetlną i budową wodociągu”¹⁷.

Przeobrażenia zrealizowane w Bydgoszczy ze środków dostępnych w latach 2004-2006

Wejście Polski do Unii Europejskiej w dniu 1 maja 2004 roku zapewniło między innymi liczne programy i fundusze UE, z których podmioty prywatne i publiczne różnego szczebla mogły otrzymać środki na realizację zadań. Podmioty te, jak wykazały sprawozdania z realizacji pierwszego okresu finansowania z Unii trwającego od 2004 do 2006 r., chętnie i licznie skorzystały z tego wsparcia realizując swoje przedsięwzięcia. Jednakże w tamtym okresie Polska miała możliwość korzystania także z programów i funduszy dostępnych w państwach spoza UE, czego przykładem jest Mechanizm Finansowy EOG i Norweski Mechanizm Finansowy.

¹⁷ R. Wasilewicz, Protokół z przebiegu kontroli, Urząd Kontroli Skarbowej w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 18.07.2005 r.

W tym przedziale czasowym samorząd Bydgoszczy uzyskał znaczące dofinansowanie z programów i funduszy UE oraz europejskich na realizację swoich zadań, w tym tych dotyczących przedsięwzięć zmieniających przestrzeń miasta (tab. 4). Najwięcej tych inwestycji, które przyczyniły się do przeobrażenia obszaru tej gminy otrzymało wsparcie ze środków Unii, mianowicie: 8 z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, a 1 z Funduszu Spójności. Natomiast pozostałe 2 projekty były wsparte ze środków europejskich (tab. 4).

Tab. 4. Projekty inwestycyjne zrealizowane w Bydgoszczy ze środków od 2004-2006 r.

Sektor	Tytuł projektu	Termin realizacji	Dofinansowanie		
			program	fundusz	kwota
Inwestycje drogowe	Wzmocnienie nawierzchni drogi krajowej nr 5 na odcinku od Ronda Fordońskiego do granicy m. Bydgoszczy	2006 r.	SPOT	EFRR	19,3 mln zł
	Budowa Trasy W-Z na odcinku od ul. Artyleryjskiej do ul. Żeglarskiej w Bydgoszczy	2006-2008 r.	ZPORR	EFRR	41,8 mln zł
Ochrona środowiska	Bydgoski System Wodny i Kanalizacyjny II	2006-2009 r.		Fundusz Spójności	99,3 mln €
	Rekultywacja składowiska odpadów komunalnych miasta Bydgoszczy	2005-2006 r.	ZPORR	EFRR	2,9 mln zł
Obszary zdegradowane	Rewitalizacja Wyspy Młyńskiej w Bydgoszczy na cele rozwoju przedsiębiorczości	2006-2007 r.	ZPORR	EFRR	2,3 mln zł
	Renowacja obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie Wyspy Młyńskiej	2006-2007 r.		Mechanizm Finansowy EOG/Norweski Mechanizm Finansowy	9,5 mln zł
Rekreacja	GreenKeys – zielone miasto	2005-2008 r.	Inicjatywa Wspólnotowa Interreg III B CADSES	EFRR	80,7 tys. €
	InWater – wykorzystanie Śródlądowych Dróg Wodnych dla Rozwoju Regionalnego	2006-2007 r.	Inicjatywy Wspólnotowe Interreg III B BSR	EFRR	50,7 tys. €
	Utworzenie integracyjnych, ogólnodostępnych stref rekreacji dziecięcej w Bydgoszczy	2007 r.		Mechanizm Finansowy EOG/Norweski Mechanizm Finansowy	1,1 mln zł
Informatyzacja	Informatyzacja usług Urzędu Miasta	2005-2006 r.	ZPORR	EFRR	211 tys. zł
Wsparcie przedsiębiorczości	Stworzenie w Bydgoskim Parku Przemysłowym warunków dla prowadzenia działalności gospodarczej – I etap	2006-2007 r.		EFRR	8,9 mln zł

Wyjaśnienie skrótów: SPOT - Sektorowy Program Operacyjny Transport, ZPORR - Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego, EFRR - Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta Bydgoszczy

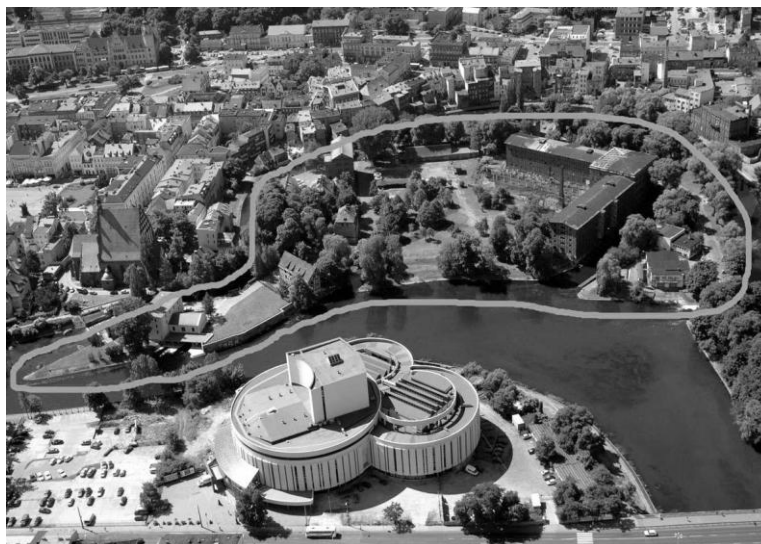
Wszystkie zrealizowane wówczas przez Bydgoszcz projekty inwestycyjne w wyraźny sposób zmieniły teren i ten element, którego dotyczyły. W sumie obejmowały one 6 obszarów przedmiotowych, tj.: inwestycje drogowe, ochronę środowiska, obszary zdegradowane, rekreację, informatyzację i wsparcie przedsiębiorczości (tab. 4). Najwięcej z tych działań zrealizowano przy wsparciu środków UE i europejskich w zakresie rekreacji (3 zadania, na kwotę 131,4 tys. € + 1,1 mln zł), jednak największe dofinansowanie uzyskały przedsięwzięcia z ochrony środowiska (99,3 mln € Bydgoski System Wodny i Kanalizacyjny II + 2,9 mln zł Rekultywacja składowiska odpadów komunalnych miasta Bydgoszczy) – tab. 4.¹⁸

Większość tych ówczesnych projektów Bydgoszczy była jednorazowa. Jednakże był wśród nich jeden projekt – Bydgoski System Wodny i Kanalizacyjny II, stanowiący kontynuowanie inicjatywy i inwestycji rozpoczętej we wcześniejszych latach z środków przedakcesyjnych (ISPA), który tym razem uzyskał dofinansowanie z Funduszu Spójności na kwotę 99,3 mln € . Ponadto były między nimi zadania, które swoją nazwą tak jak „Stworzenie w Bydgoskim Parku Przemysłowym warunków dla prowadzenia działalności gospodarczej – I etap” lub opisem przedmiotu, jak projekt „Rewitalizacja Wyspy Młyńskiej w Bydgoszczy na cele rozwoju przedsiębiorczości” informowały o zamiarze ich kontynuacji w kolejnych latach przy wsparciu z funduszy drugiego okresu finansowania Unii Europejskiej obejmującego lata 2007-2013. Możliwość zaistnienia takich sytuacji gwarantowały procedury określone dla pozyskiwania środków UE i europejskich, z których jak wykazano skorzystała również Bydgoszcz.

Prawie wszystkie inwestycje, które wykonano w tej gminie ze środków dostępnych w latach 2004-2006, objęły swoim zasięgiem duże tereny, do tego były to inwestycje o bardzo szerokim zakresie prac, co pociągało za sobą wysokie koszty. Przykładami takich projektów, których realizacja wówczas dotyczyła znacznego obszaru centrum miasta Bydgoszczy są: „Rewitalizacja Wyspy Młyńskiej w Bydgoszczy na cele rozwoju przedsiębiorczości” i „Renowacja obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie Wyspy Młyńskiej” (ryc. 6). Te obie inwestycje z uwagi, że skupiały dużą ilość prac budowlanych, tj.: „renowację budynku przy ulicy Mennica 6 i jego adaptację na Centrum Pracy i Przedsiębiorczości, budowę 3 kładek poprawiających dostępność do Wyspy na wysokości Opery Nova, ul. Św. Trójcy i Wenecji Bydgoskiej (wraz z elementami

¹⁸ Fundusze europejskie w Bydgoszczy w latach 2004-2006, oprac. Wydział Inicjatyw Europejskich Urzędu Miasta Bydgoszczy, Urząd Miasta Bydgoszczy, Bydgoszcz, 2006.

rewitalizacji nabrzeża) oraz odtworzenie tzw. Międzywodzia (cieku wodnego łączącego rzekę Brdę z Młynówką)¹⁹ wymagały dużych nakładów finansowych, które udało się samorządowi tego miasta uzyskać z budżetu państwa i własnego oraz ze środków UE (z EFRR) i europejskich (z Mechanizmu Finansowego EOG i Norweskiego Mechanizmu Finansowego).

Ryc. 6. Obszar realizacji projektów inwestycyjnych wspartych środkami UE i europejskimi na terenie Wyspy Młyńskiej w Bydgoszczy w latach 2006-2007

Źródło: Urząd Miasta Bydgoszczy²⁰

Poza projektami, które zmieniały przestrzeń miasta Bydgoszczy, władze ze środków Unii Europejskiej zrealizowały wówczas takie, które miały wymiar edukacyjny, gdyż obejmowały zdobycie wiedzy, umiejętności i doświadczenia w zakresie opracowywania dokumentów, przeprowadzania badań i wdrażania inwestycji w następnych latach, czyli drugim okresie finansowania Unii Europejskiej. Były to takie przedsięwzięcia jak:

- PROMOTE (60 tys. € z 6 Programu Ramowego UE), którego zadaniem było wdrożenie systemu weryfikacyjnego (ETV) w odniesieniu do zagrożeń dla środowiska gruntowo-wodnego. Miasto Bydgoszcz swój udział w nim miała poprzez udostępnienie terenu badawczego i obsługę terenowych prac badawczych;
- PHYRE – rewitalizacja obszarów miejskich (10 tys. € z EFRR w ramach Inicjatywy Wspólnotowej Urban II – program URBACT), które było realizowane w partnerstwie międzynarodowym przez 9 miast, w tym 2 z Polski, tj. Bydgoszcz i Łomżę. W ramach niego wypracowano wspólne rozwiązania i strategie działania oraz wymieniono

¹⁹ Fundusze europejskie w Bydgoszczy w latach 2004-2006, oprac. Wydział Inicjatyw Europejskich Urzędu Miasta Bydgoszczy, Urząd Miasta Bydgoszczy, Bydgoszcz, 2006.

²⁰ Tamże.

doświadczenia w zakresie rewitalizacji obszarów miejskich. Bydgoszcz przedstawiła w nim problematykę rewitalizacji dróg wodnych oraz obszarów śródmiejskich;

- URBAMAS – system zarządzania przestrzenią miejską (5,5 tys. € z EFRR w ramach Inicjatywy Wspólnotowej Urban II). Był to projekt, który realizowało w partnerstwie 7 polskich miast: 2 z województwa kujawsko-pomorskiego (Bydgoszcz i Włocławek) oraz Białystok, Elbląg, Płock, Słupsk i Tczew. Podobnie jak PHYRE zadanie to polegało na wymianie doświadczenia i wypracowaniu wspólnych rozwiązań i strategii działania w zakresie zarządzania przestrzenią miejską za pomocą dokumentów strategicznych.²¹

Przekształcenia zachodzące na terenie Bydgoszczy i jej okolicy za pomocą środków dostępnych w okresie 2007-2013

Inwestycje, które zmieniały wizerunek miasta i okolicznych miejscowości samorząd Bydgoszczy nadal podejmował od roku 2007, kiedy to Unia Europejska rozpoczęła drugi okres finansowania ze swoich środków. Tym razem jego ramy czasowe objęły 7 lat, tj. od 2007 do 2013 roku. Na te lata Unia Europejska przyznała Polsce duże wsparcie na różnorodne przedsięwzięcia z wielu nowych programów i funduszy dostępnych na poziomie krajowym i regionalnym. Ponadto Polska nadal miała do dyspozycji fundusze z państw funkcjonujących poza UE.

Bydgoszcz swoje działania, które zamierzała zrealizować przy wsparciu pieniędzy możliwych do uzyskania w latach 2007-2013 miała ujęte w dwóch dokumentach strategicznych, mianowicie: w Planie Rozwoju Lokalnego Miasta Bydgoszczy na lata 2007-2010. Miejskim Planie Operacyjnym oraz Planie Rozwoju Bydgoszczy na lata 2009-2014. W obu tych dokumentach władze tego miasta zadania inwestycyjne zaplanowały w 5 priorytetach, tj.: dostępność komunikacyjna zewnętrzna i wewnętrzna, wzrost innowacyjności i konkurencyjności gospodarki, nauka i edukacja czynnikiem jakościowego rozwoju społeczeństwa, poprawa atrakcyjności zamieszkania oraz rozwój obszaru metropolitalnego. Następnie w każdy z tych pięciu priorytetów wpisano tematyczne programy (w Planie Rozwoju... na lata 2007-2010 było ich w sumie 12, a w Planie... na lata 2009-2014 zwiększono je do 14, tj.: Bydgoszcz sprawna komunikacyjnie, e-Bydgoszcz, Gospodarna Bydgoszcz, Pracujemy w Bydgoszczy, Przystanek Bydgoszcz, Miasto nauki, Edukacja dla każdego, Bezpieczna Bydgoszcz, Mieszkajmy w Bydgoszczy, Zielona i czysta Bydgoszcz, Kultura bez granic, Żyjmy razem

²¹ Fundusze europejskie w Bydgoszczy w latach 2004-2006, oprac. Wydział Inicjatyw Europejskich Urzędu Miasta Bydgoszczy, Urząd Miasta Bydgoszczy, Bydgoszcz, 2006.

i zdrowo, Bydgoszcz bogata w imprezy i sukcesy sportowe, Metropolia). Ponadto oszacowano dla nich koszt ogólny i źródła ich finansowania, w tym wielkość wsparcia z funduszy europejskich. Dla Planu Rozwoju... na lata 2007-2009 przy ogólnym koszcie tego programu wynoszącym 2 085 290 zł, zamierzano uzyskać 988 932 zł z funduszy europejskich, co stanowiło 47,4% kosztów. Natomiast w Planie Rozwoju... na lata 2009-2014 przy koszcie ogółem oszacowanym na 5 262 746 zł, planowano starać się o wsparcie z funduszy europejskich w wysokości 1 957 781 zł (37% kosztów).²²

Stan realizacji przedsięwzięć przeobrażeniowych przestrzeni zaplanowanych w obu planach rozwoju miasta Bydgoszczy w 2009 roku wykazywał pozytywny wynik. Wówczas kilkanaście inwestycji było w trakcie realizacji, między innymi: Przebudowa ul. Marszałka Focha, Rozbudowa infrastruktury technicznej Bydgoskiego Parku Przemysłowego-II etap, Centrum Szkolenia Sił Połączonych NATO, Centrum Akademickie Królowej Jadwigi, Akademicka Przestrzeń Kulturalna, Bydgoskie Obserwatorium Meteorologiczne-monitoring i badania klimatu miejskiego w Bydgoszczy, Arboretum-Zielone Nabrzeża Brdy, Międzynarodowe Centrum Nauki i Edukacji Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Adaptacja budynku dydaktycznego Collegium Medicum UMK przy ul. Łukasiewicza 1, Rozbudowa obiektu Zespołu Szkół nr 16-ul. Koronowska 74, Budowa sali gimnastycznej przy Zespole Szkół Mechanicznych nr 1-ul. Świętej Trójcy 37 i Budowa sali gimnastycznej przy Zespole Szkół nr 15-ul. Czerkaska 8, Budownictwo mieszkaniowe-Urząd Miasta oraz Budownictwo mieszkaniowe-ADM, Budowa mieszkań czynszowych-BTBS, Budowa infrastruktury rekreacyjnej Wyspy Młyńskiej i jej najbliższego otoczenia, Rewitalizacja najstarszych parków w mieście: Park Na Wzgórzu Dąbrowskiego, na Wzgórzu Wolności wraz ze skarpami, Park im. Załuskiego, Rewitalizacja Parku im. Jana Kochanowskiego wraz ze skwerem im. Komedy, Renowacja obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie Wyspy Młyńskiej w Bydgoszczy, Ostromecko-cztery pory roku, Budowa Domu Jubileuszowego, Przebudowa Muszki Koncertowej w Parku im. Wincentego Witosa, Budowa Kalwarii Bydgoskiej-Golgoty XX wieku, Budowa żłobka dla dzieci niepełnosprawnych, Przebudowa i rozbudowa obiektów sportowych „Zawisza”-ul. Gdańska 163 oraz Przebudowa stadionu żużlowego „Polonia” przy ul. Sportowej 2.²³

²² Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Bydgoszczy na lata 2007-2010. Miejski Plan Operacyjny, oprac. Wydział Rozwoju i Strategii Miasta Urzędu Miasta Bydgoszczy, Urząd Miasta Bydgoszczy, Bydgoszcz, 2007, s. 61-62 oraz Plan Rozwoju Bydgoszczy na lata 2009-2014. Miejski Plan Operacyjny, oprac. Referat Rozwoju i Analiz Ekonomicznych Wydziału Rozwoju i Strategii Miasta Urzędu Miasta Bydgoszczy, Urząd Miasta Bydgoszczy, Bydgoszcz, 2009, s. 82-83.

²³ Plan Rozwoju Bydgoszczy na lata 2009-2014..., Bydgoszcz, 2009, s. 11-81.

Natomiast pozostałe bydgoskie inwestycje były wówczas na etapie przygotowawczym, bądź starań o środki, tj. projekty i wnioski oczekiwały na ocenę oraz przyznanie wsparcia. Jednakże były też takie zadania, których wykonanie zaplanowano na kolejne lata, w wyniku czego w ich zakresie żadne działania, oprócz wstępnie uwzględnionych w planach pozycji i oszacowanych kosztów, nie były jeszcze podejmowane.

Zadania i prowadzone przy ich realizacji liczne prace, które w przeciągu trzech lat, tj. od 2007-2009 roku były wykonywane na terenie Bydgoszczy i jej okolicy (na terenie wsi Ostromecko) powodowały przeobrażenia wyglądu obszarów, na których zlokalizowano realizację inwestycji, a także m.in. zmieniały i utrudniały komunikację przez miasto (np. prace przy przebudowie ul. Marszałka Focha), co społeczność miasta starała się rozumieć i akceptować, jednocześnie oczekując zapowiadanych pozytywnych rezultatów po zakończeniu tych inwestycji.

Podsumowanie

Bydgoszcz posiada wiele walorów i stale się rozwija. Widocznymi efektami tego jest jej przestrzeń i zachodzące w niej przeobrażenia, które wynikają z realizacji przez podmioty publiczne i prywatne licznych inwestycji wspieranych również środkami europejskimi. Podobne zmiany mają miejsce w jej otoczeniu, mianowicie tym najbliższym, które stanowią gminy powiatu bydgoskiego ziemskiego i jedna gmina powiatu toruńskiego ziemskiego oraz na terenie miejscowości znajdujących się od niej w dalszej odległości.

Przekształcanie terenu może być bezpośrednim celem określonego działania danego podmiotu (w tym samorządu) lub jego rezultatem pośrednim oraz mieć różny zasięg, efekt i źródło finansowania. Dodatkowe fundusze na realizację różnorodnych zadań, w tym inwestycji, zapewniła Polsce i jej podmiotom Unia Europejska, jak również państwa funkcjonujące poza nią; z obu źródeł korzysta wielu inwestorów m.in. bydgoski samorząd.

Literatura

- Fundusze europejskie w Bydgoszczy w latach 2004-2006*, oprac. Wydział Inicjatyw Europejskich Urzędu Miasta Bydgoszczy, 2006. Urząd Miasta Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Bydgoszczy na lata 2007-2010. Miejski Plan Operacyjny*, oprac. Wydział Rozwoju i Strategii Miasta Urzędu Miasta Bydgoszczy, 2007. Urząd Miasta Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Plan Rozwoju Bydgoszczy na lata 2009-2014. Miejski Plan Operacyjny*, oprac. Referat Rozwoju i Analiz Ekonomicznych Wydziału Rozwoju i Strategii Miasta Urzędu Miasta Bydgoszczy,

2009. Urząd Miasta Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Protokół z przebiegu kontroli*, 18.07.2005 r., Urząd Kontroli Skarbowej w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Rocznik statystyczny województwa kujawsko-pomorskiego 2009 roku*, pod red. M. Czubkowskiej-Górnej, 2009. Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Strona internetowa – Centrum Informacji Europejskiej – Memorandum Finansowe z dnia 22/09/2000*, Projekt modernizacji i rozbudowy sieci kanalizacji ściekowej dla Bydgoszczy, http://www.cie.gov.pl/fundusze/ispa/ispa2000/mf_bydgoszcz.pdf.
- Strona internetowa – Ministerstwo Ochrony Środowiska – Sprawozdanie z realizacji obsługi środków bezzwrotnej pomocy...*, <http://www.mos.gov.pl/g2/.../1c693eaf4d45329d12ac9d6616dcd766.doc>.
- Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz w liczbach*, http://www.bydgoszcz.pl/miasto/statystyka/Bydgoszcz_w_liczbach.aspx#1.
- Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz na tle innych miast wojewódzkich*, http://www.bydgoszcz.pl/miasto/statystyka/Bydgoszcz_-_miasta_wojewodzkie.aspx#1.
- Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz w liczbach – dane za 2007 rok*, http://www.bydgoszcz.pl/binary/Demografia%20i%20rynek%20pracy_2007_tcm29-35070.pdf.
- Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz w liczbach – dane za 2008 rok*, http://www.bydgoszcz.pl/binary/Demografia%20i%20rynek%20pracy_2008_tcm29-56447.pdf.
- Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Bydgoszcz w liczbach – dane za 2009 rok*, http://www.bydgoszcz.pl/binary/Demografia%20i%20rynek%20pracy_2009_tcm29-84740.pdf.
- Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Podmioty gospodarki narodowej*, http://www.bydgoszcz.pl/miasto/statystyka/Podmioty_gospodarki_narodowej.aspx.
- Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – Podstawowe dane demograficzne*, http://www.bydgoszcz.pl/miasto/statystyka/Podstawowe_dane_demograficzne.aspx#1.
- Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – projekty europejskie*, http://www.bydgoszcz.pl/miasto/projekty_europejskie/.
- Strona internetowa – Oficjalny Serwis Bydgoszczy – zmiany terytorialne*, http://www.bydgoszcz.pl/binary/Zmiany%20terytorialne%20Bydgoszczy-2_tcm29-16208.doc.
- Strona internetowa – Panorama Miast – Batalia o czystą wodę*, <http://panoramamiast.eu/archiwum/44/HTML/mwik.htm>.
- Strona internetowa – Wikipedia – mapa powiatu bydgoskiego ziemskiego*, http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f1/Powiat_bydgoski_mapa.png.
- Strona internetowa – Wirtualna Bydgoszcz – Projekty unijne w Bydgoszczy (niektóre)*, http://wirtualnabydgoszcz.pl/srodki_pozyskiwane_z_ue/projekty_unijne_w_bydgoszczy_niektore.html.
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym*, Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz.1592.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym*, Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591.